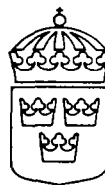

Lagutskottets betänkande

1988/89:LU22

Äktenskapsrättsliga frågor

1988/89
LU22

Sammanfattning

I betänkandet behandlar utskottet tio motioner med anknytning till de år 1987 genomförda reformerna beträffande äkta makars och sambors förhållanden. I fyra motioner (tre m, en fp) framställs önskemål om ändring av bodelningsreglerna i äktenskapsbalken bl.a. i fråga om privata pensionsförsäkringar och i en motion (c) begärs en kartläggning m.m. av regler som missgynnar äktenskapet som samlevnadsform. I en motion (m) yrkas ändring av reglerna om internationella rättsförhållanden rörande äktenskap. Önskemål om ändring av bestämmelserna rörande makes arvsrätt framförs i två motioner (s resp. vpk). I två av motionerna (fp resp. vpk) yrkas införandet av en ny rättsligt reglerad samlevnadsform för homosexuella par. Härutöver behandlas i betänkandet en motion om försäkringsbolags informationsskyldighet gentemot dödsbon.

Med anledning av den sistnämnda motionen förordar utskottet att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anför om införandet av en underrättelseplikt. Övriga motionsyrkanden avstyrks av utskottet. Till betänkandet har fogats en reservation (m, fp, c) till förmån för motionen om kartläggning samt en (vpk) beträffande makes arvsrätt. Till betänkandet har fogats två särskilda yttranden, det ena (m, fp) beträffande pensionsförsäkringar och det andra (en m-ledamot) angående internationella rättsförhållanden rörande äktenskap.

Motionerna

1988/89:L401 av förste vice talman Ingegerd Troedsson och Ann-Cathrine Haglund (båda m) vari yrkas att riksdagen hos regeringen begär sådan ändring av 12 kap. 1 § äktenskapsbalken att bodelning kan ske efter en skälighetsbedömning till förmån för båda makarna och med beaktande av pensionsförsäkringar.

1988/89:L402 av Martin Olsson och Karin Israelsson (båda c) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om dels en kartläggning av de ekonomiska konsekvenserna av äktenskap främst jämfört med övrigt samboende, dels förslag till åtgärder för att äktenskapet ej skall missgynnas.

1988/89:L403 av Rinaldo Karlsson (s) vari yrkas att riksdagen hos regeringen

begär förslag om sådan ändring i ärvdabalken att hel- och halvsyskon jämställs när det gäller rätten att omedelbart få ut sitt arv vid förälderns död. 1988/89:LU22

1988/89:L404 av Bengt Harding Olson och Charlotte Branting (båda fp) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om behandling av privata pensionsförsäkringar vid bodelning.

1988/89:L405 av Mona Saint Cyr (m) vari yrkas att riksdagen hos regeringen begär förslag till ändring i äktenskapsbalkens bestämmelser om jämkning vid bodelning i enlighet med vad som anförts i motionen.

1988/89:L406 av Charlotte Cederschiöld och Margit Gennser (båda m) vari yrkas

1. att riksdagen hos regeringen begär förslag till sådan ändring av 10 kap. 3 § äktenskapsbalken att giftorätt återinförs för privata pensionsförsäkringar vid bodelning.

2. att riksdagen hos regeringen begär förslag till sådan ändring av 12 kap. 1 § äktenskapsbalken som angivits i motionen.

1988/89:L415 av Sonja Rembo m.fl. (m) vari – med hänvisning till vad som anförts i motion 1988/89:A808 – yrkas att riksdagen hos regeringen begär en utredning om möjligheterna att förändra lagstiftningen beträffande äktenskap mellan kvinnliga svenska medborgare och utländska medborgare i enlighet med vad som i motionen anförts.

1988/89:L418 av Berith Eriksson (vpk) vari yrkas att riksdagen beslutar öppna möjlighet för ingående av arvsavtal i enlighet med vad som anförts i motionen.

1988/89:L419 av Kent Carlsson (s) vari yrkas att riksdagen hos regeringen begär förslag om ny lag om registrerad samlevnad för homosexuella i enlighet med vad i motionen anförts.

1988/89:L421 av Maria Leissner (fp) vari yrkas att riksdagen hos regeringen begär ett skyndsamt förslag om registrerat partnerskap i enlighet med vad som anförts i motionen.

1988/89:L619 av Ewa Hedkvist Petersen m.fl. (s) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om försäkringsbolagens skyldighet att informera dödsbon om den avlidnes försäkringar.

Inledning

Den familjerättsliga lagstiftningen har under de senaste två årtiondena varit föremål för en genomgripande omarbetning. Efter en lång rad av delreformer under denna tid fattade riksdagen (prop.1986/87:1, LU18) i april 1987 beslut om att giftermålsbalken (GB) skulle ersättas med en ny balk, äktenskapsbalken (ÄktB). Samtidigt beslöts viktiga ändringar i ärvdabalken (ÄB) och införandet av en ny lag om sambors gemensamma hem (sambolagen). Samma år beslöt riksdagen (prop. 1986/87:124, LU28) också att anta en lag om homosexuella sambor. Den nya lagstiftningen trädde i kraft den 1 januari 1988.

I förhållandet till GB innebär ÄktB betydelsefulla förändringar främst i fråga om förmögenhetsordningen i äktenskapet och fördelningen av makarnas egendom vid äktenskapets upplösning. Ett uttalat syfte med förändringarna har varit att åstadkomma en högre grad av ekonomisk rättvisa mellan makarna vid äktenskapsskillnad. Ändringarna i ÄB syftar till att skapa möjligheter för den efterlevande maken att få ärva den avlidne makens kvarlåtenskap och därmed att kunna sitta kvar i orubbat bo. Införandet av sambolagen har i främsta rummet föranletts av behovet av att tillförsäkra den svagare parten i ett samboförhållande vissa rättigheter i fråga om det gemensamma hemmet då sammanlevnaden upphör. Avsikten har däremot inte varit att söka uppnå en med äktenskapet jämförbar reglering av samboförhållanden. Genom lagen om homosexuella sambor har sambolagen och regler i vissa andra lagar gjorts tillämpliga på homosexuella samboförhållanden.

Ändringarna i äktenskapslagstiftningen har inneburit flera nyheter i fråga om bodelning mellan makar. Möjligheterna att frångå huvudregeln om likadelning vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad har vidgats genom att den allmänna jämningsregel som fanns även tidigare givits ett något utökat tillämpningsområde framför allt när det gäller kortvariga äktenskap. Vidare har en förenkling skett av de s.k. vederlagsreglerna, vilka vid bodelning ger en make kompensation i vissa fall då den andra maken har minskat sitt giftorättsgods. En annan nyhet är att också enskild egendom kan dras in i bodelningen, om makarna är överens om det.

Den nya sambolagen innebär att när ett samboförhållande upplöses samborna får en giftorättsliknande rätt till delning av sådan egendom i det gemensamma hemmet som har anskaffats för gemensamt begagnande. Huvudregeln är alltså att värdet av den gemensamma bostaden och bohaget i den skall delas lika mellan samborna. Denna huvudregel kan dock – på samma sätt som för makar – frångås om en likadelning skulle framstå som oskäligen. För sådana sambor som önskar hålla isär sina ekonomiska förhållanden har en möjlighet öppnats att avtala om att lagens delningsregler inte skall gälla i deras samboförhållande.

Sambor har vidare givits rätt att överta inte bara den andra sambons bostad utan också dennes bohag. Denna rättighet har fått i huvudsak samma utformning som för makar. I fall då ett samboförhållande upphör genom den ena sambons död har den efterlevande alltid rätt att erhålla så mycket av den egendom i det gemensamma hemmet som har anskaffats för gemensamt begagnande – så långt egendomen räcker – att dess värde motsvarar två basbelopp.

Bodelning mellan makar

Äktenskapsbalkens bodelningsregler

När ett äktenskap upplöses skall makarnas egendom fördelas mellan dem genom bodelning. I likhet med GB bygger ÄktB på principen att makarnas giftorättsgods vid bodelningen skall delas lika mellan dem sedan vardera

maken erhållit täckning för sina skulder. Skuldtäckning skall normalt ske ur giftorättsgodset (11 kap. 2 § ÄktB). Är skulderna förenade med särskild förmånsrätt i enskild egendom eller har de eljest särskild anknytning till enskild egendom, t.ex. skulder för underhåll av en fastighet som är enskild egendom, får en make dock täckning för skulden ur sitt giftorättsgods endast i den mån värdet av den enskilda egendomen inte räcker till för betalning av skulden.

Enligt bestämmelser i 10 kap. ÄktB har vardera maken rätt att undanta viss egendom eller rättighet från bodelning trots att egendomen eller rättigheten utgör giftorättsgods. Bland vad som sålunda får undantas märks rätt till pension på grund av en försäkring som någon av makarna äger, dock endast om utfallande belopp skall beskattas som inkomst och om försäkringen gäller rätt till (1) ålderspension eller invalidpension, eller (2) efterlevandepension i fall då rätt till utbetalning av pension föreligger vid bodelningen (10 kap. 3 § ÄktB).

De regler som tidigare fanns i GB om makes rätt till vederlag vid bodelning saknar direkt motsvarighet i ÄktB. GB:s bestämmelser innebar att en make under äktenskapet skulle vårda sitt giftorättsgods så att det inte otillbörligen minskades till den andra makens nackdel. Om den makens intressen åsidosatts på ett otillbörligt sätt hade den maken rätt att bli kompenserad vid bodelningen så att resultatet i huvudsak blev detsamma som om den andra maken inte brutit mot sin vårdnadsplikt. I ÄktB har maken givits rätt till vederlag endast för det fall att en make inför en förestående äktenskapsskillnad gjort vederlagsfria transaktioner. Till skillnad från GB är rätten till kompensation inte beroende av att den maken handlat i illojalt syfte. Bestämmelsen i ÄktB (11 kap. 4 §) innebär att bodelningen skall korrigeras om den ena maken inom ett år före ansökan om äktenskapsskillnad genom gåva avhånt sig giftorättsgods i inte obetydlig omfattning eller använt sitt giftorättsgods till att öka värdet av sin enskilda egendom. Detsamma gäller när giftorättsgodset använts till att öka värdet av en sådan pensionsförsäkring som enligt 10 kap. 3 § ÄktB (se ovan) inte skall ingå i bodelningen. Korrigeringen i fråga skall göras så att man vid bodelningen beräknar den andra makens andel i boet som om det aktuella giftorättsgodset alltså hade funnits kvar.

Sedan den egendom som inte skall ingå i bodelningen fränskilts och korrigering gjorts för skuldtäckning och för dispositioner, som någon av makarna gjort inom ett år från ansökan om äktenskapsskillnad, skall som huvudprincip makarnas samlade giftorättsgods delas lika mellan dem. Denna princip kan emellertid frångås i vissa situationer då ett strikt fasthållande vid en likadelningsregel skulle leda till ett oskäligt resultat. Sålunda stadgas i 12 kap. 1 § ÄktB att ena maken av sitt giftorättsgods kan få behålla mer än sin andel av giftorättsgodset om en likadelning skulle vara oskälig med hänsyn särskilt till äktenskapets längd men även till makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt. Med stöd av denna bestämmelse kan alltså den av makarna som har mest giftorättsgods i särskilda fall helt eller delvis förhindra att en förmögenhetsöverföring sker till den andra maken. Den förstnämnda maken har dock aldrig rätt att ta i anspråk vad som hör till den andra makens giftorättsgods.

Är en make försatt i konkurs när bodelning skall förrättas eller finns det andra särskilda skäl att över huvud taget inte dela giftorättsgodset skall vardera maken behålla sitt giftorättsgods som sin andel.

I ÄktB har vidare införts en särskild regel om jämkning av äktenskapsförord. Om ett villkor i ett äktenskapsförord är oskäligt med hänsyn till förordets innehåll, omständigheterna vid förordets tillkomst, senare inträffade förhållanden och omständigheterna i övrigt, får det jämkas eller lämnas utan avseende vid bodelningen (12 kap. 3 § ÄktB).

Motionsmotiveringar

I motion L401 av förste vice talmannen Ingegerd Troedsson och Ann-Cathrine Haglund (m) framhålls att de nya äktenskapsreglerna inte ger något tillfredsställande skydd åt den av makarna som har den svagare ekonomin. Illojala transaktioner från den andra makens sida medför sålunda rätt till vederlag endast i de fall transaktionerna utförts under en tid av ett år före ansökan om äktenskapsskillnaden. Har transaktionerna skett tidigare saknar den ekonomiskt svagare parten möjlighet att få kompensation. För den ekonomiskt starkare maken ställer sig saken däremot annorlunda. Denne kan nämligen trots att rätten till vederlag gått förlorad kompensera sig genom att begära jämkning och på så vis få behålla större del av sitt giftorättsgods än som följer av likadelningsprincipen. Eftersom det fortfarande enligt motionärerna är kvinnan som är den ekonomiskt svagare parten i äktenskapet är det främst hon som drabbas av bristerna i äktenskapsbalken. Ojämlikheten mellan makarna förstärks av att pensionsförsäkringar numera inte skall ingå i bodelningen. Motionärerna anser att jämningsregeln i 12 kap. 1 § ÄktB bör ändras så att jämkning kan ske till förmån för inte bara den ekonomiskt starkare utan också den ekonomiskt svagare maken. Även översyn av ÄktB:s regler om pensionsförsäkringar är angelägen.

Också i motion L405 av Mona Saint Cyr (m) kritiseras bodelningsreglerna i ÄktB såsom ensidigt gynnande den ekonomiskt starkare maken och motionären anser att jämningsregeln bör ändras så att den kan utnyttjas till förmån även för den ekonomiskt svagare maken.

Tankegångar liknande dem i motionerna L401 och L405 förs också fram i motion L406 av Charlotte Cederschiöld och Margit Gennser (m). Motionärerna anser det särskilt allvarligt för den ekonomiskt svagare parten, dvs. oftast kvinnan, att pensionsförsäkringar inte skall ingå i bodelningen. Enligt motionärerna har premiebetalningen belastat båda makarnas ekonomi och värdet av försäkringen är ett resultat av uppoffringar från båda makarnas sida. Motionärerna upplever det därför som stötande och orättvist att endast den ena maken skall ha rätten till pensionsförsäkringarna vid en eventuell skilsmässa. Enligt motionärerna kan de nuvarande reglerna inte anses stimulera makarna att ta gemensamt ansvar för hemmet och därmed för barnens skötsel. Mot bakgrund härav anser motionärerna att ÄktB behöver ändras så att det blir möjligt att jämka bodelningar inte bara till förmån för den rikare utan också för den fattigare maken samt att pensionsförsäkring som tagits tidigare än ett år från ansökan om äktenskapsskillnad skall ingå i bodelning i anledning av äktenskapsskillnad.

I motion L404 av Bengt Harding Olson och Charlotte Branting (fp) framhålls att privata pensionsförsäkringar till skillnad från tidigare inte skall beaktas vid bodelning. Enligt motionärerna uppfattas de nya reglerna som orättvisa och det kan finnas skäl för att man i bodelningssammanhang bör göra skillnad mellan sådana försäkringar som inte är kopplade till yrkesverksamhet och sådana som helt bekostats med egna medel. Ett annat problem anser motionärerna vara avsaknaden av särskilda övergångsbestämmelser. De nya bodelningsreglerna är tillämpliga också på pensionsförsäkringar som tecknats före ikraftträdandet. Till följd härav finns det risker för att ekonomiska skador drabbar den ekonomiskt svagare parten, dvs kvinnan. Problemet bör lösas genom en särskild övergångsbestämmelse som innebär att de bodelningsbestämmelser som gällde vid försäkringsavtalets ingående skall tillämpas på de försäkringar som tecknats före ikraftträdandet.

Frågornas tidigare behandling

Som tidigare nämnts skall enligt ÄktB privata pensionsförsäkringar numera inte ingå i bodelningen om vissa förutsättningar är uppfyllda. Som skäl för en sådan ordning anförde departementschefen i proposition 1986/87:1 om äktenskapsbalken m.m. (s. 162 f.) att det stora flertalet människor har sin pensionering ordnad på det sättet att förmånen inte ingår i en bodelning. Pension som utgår på grund av pensionsförsäkring skulle emellertid, enligt då gällande regler, ingå i bodelningen. Till försvar för denna ordning brukade enligt departementschefen anföras att betalningen av försäkringspremierna i realiteten belastar bägge makarnas ekonomi och därför får anses utgöra resultatet av deras gemensamma uppförföringar. Det hade också framhållits att pensionsförsäkringar ofta innefattade mycket stora ekonomiska tillgångar. Skatteaspekter och andra hänsyn hade medverkat till att pensionsförsäkringar ofta hade karaktär av kapitalplacering.

Emellertid hade enligt departementschefen också kritik riktats mot att pensionsförsäkringarna inte följde samma regler som annan pension. Kritiken mot att dessa försäkringar omfattades av bodelning efter äktenskapsskillnad framträdde med särskild styrka i det fallet att den andra maken hade en rätt till pension vars värde inte ingick i bodelningen. I anslutning till detta uttalande erinrade departementschefen om att pensionsförsäkringar i kommunalskattelagens bemärkelse numera är inskränkta till sådana former av försäkring som tillgodoser pensioneringsbehov. Vid inkomstbeskattningen tillåts inte heller avdrag för högre premier än som anses behövliga för att försäkringstagaren skall erhålla en normal pension. Försäkringstagaren saknar vidare – med vissa i sammanhanget betydelselösa undantag – möjligheter att disponera över det förmögenhetsvärde som försäkringen representerar.

Med hänsyn till anförda förhållanden ansåg departementschefen att det inte längre borde göras någon skillnad vid bodelning mellan vanlig pension och pensionsförmåner från pensionsförsäkring. En lagändring i enlighet härmed skulle dessutom innebära ett närmande till vad som gäller i Finland och Norge. Motsvarande försäkringar i dessa länder hade nämligen sedan

Vid behandlingen av regeringens förslag till äktenskapsbalk föranledde de föreslagna reglerna om privata pensionsförsäkringar inte några särskilda uttalanden från utskottets sida. I sitt av riksdagen godkända betänkande i lagstiftningsärendet (LU 1986/87:18) tillstyrkte utskottet propositionen i denna del liksom förslaget om makes rätt till vederlag och till jämkning vid bodelning. Vad gällde frågan om betydelsen av de sistnämnda reglerna för den ekonomiskt svagare av makarna i äktenskapet erinrade utskottet (s. 17 f.) om att en tillämpning av likadelningsprincipen medför att den maken vid bodelningen får ut egendom till större värde än om han eller hon endast fått behålla sitt giftorättsgods. Regeln innebär att den ekonomiskt svagare parten i allmänhet får en förmögenhetsökning genom bodelningen samtidigt som han eller hon aldrig riskerar att behöva avstå från sitt eget giftorättsgods. Det fanns därför enligt utskottets mening knappast anledning att inom ramen för en mera vidsträckt jämningsregel ge den ekonomiskt svagare parten en större jämningsmöjlighet. En regel som inte bara tillät en make att behålla mer av sitt giftorättsgods än som följer av likadelningsprincipen utan också medgav att bodelningsresultatet korrigerades i andra avseenden med hänsyn till den ena makens transaktioner under äktenskapet ansåg utskottet skulle föra med sig praktiska svårigheter och kunna leda till att den ekonomiskt svagare riskerade att behöva dela med sig av sin egendom. En jämningsregel som tog sikte på den maken som har det mindre värdefulla giftorättsgodset skulle vidare enligt utskottet inte ha någon praktisk betydelse. I sammanhanget påpekade utskottet att vederlagsreglerna i GB visat sig vara föga ändamålsenliga.

Även om lagutskottet således avvisade tanken på en generell regel om jämkning av bodelningsresultatet till förmån för den make som äger minst giftorättsgods framhöll utskottet (s. 15) att det alltså kunde finnas ett behov att korrigera bodelningsresultatet med hänsyn till transaktioner som en make företagit inför en förestående äktenskapsskillnad. Såsom föreslagits i propositionen borde därför i ÄktB tas in en regel som medgav att en make vid bodelningen fick kompensation för att den andra maken en viss tid före ansökan om äktenskapsskillnad minskat sitt giftorättsgods genom vederlagsfria överlåtelse eller därmed jämförbara förfoganden. Tidsgränsen borde bestämmas till ett år. Utskottet tillade att de särskilda jämningsreglerna i 12 kap. 1 och 3 §§ ÄktB i vissa fall kunde tillämpas för att korrigera bodelningsresultatet när en make under lång tid före separationen systematiskt minskat sitt giftorättsgods till nackdel för den andra maken. Det sagda gällde inte minst när maken hade använt giftorättsgodset för att öka värdet av sin enskilda egendom. Som utskottet närmare utvecklade i betänkandet borde i sådana fall det äktenskapsförord varigenom egendomen gjorts enskild kunna jämkas.

Frågan om jämkning till förmån för den ekonomiskt svagare maken aktualiserades åter i riksdagen år 1988 med anledning av motioner med samma syfte som motionerna L401, L405 och L406. I sitt av riksdagen godkända betänkande LU 1987/88:19 avstyrkte utskottet bifall till de då aktuella motionerna. Utskottet hänvisade därvid – utan att i sak ta ställning

till motionärernas ändringsförslag – till att de nya reglerna i AktB då hade tillämpats under föga mer än två månader och framhöll att erfarenheterna från den praktiska tillämpningen borde avvaktas innan frågan om en översyn togs upp till närmare prövning.

1988/89:LU22

Vissa allmänna frågor om äktenskap m.m.

Motionsmotivering

I motion L402 av Martin Olsson och Karin Israelsson (båda c) framhålls att det självklart skall vara helt fritt för varje par att välja samlevnadsform men att det är väsentligt att de ekonomiska konsekvenserna av äktenskap är sådana att det stora flertalet kan finna att äktenskapet är en lämplig och naturlig samlevnadsform. Enligt motionärerna är det både ett samhällsintresse och en rättighet för berörda personer att äktenskapet inte diskrimineras. Äktenskapet är resultatet av en aktiv och överlagd handling och skall ge trygghet åt kontrahenterna. Motionärerna anser att det är synnerligen nödvändigt att skatte- och bidragsregler m.m. inte är så utformade att äktenskapet leder till sådana konsekvenser att människor av ekonomiska skäl väljer att bo samman utan äktenskap i stället för att gifta sig. Enligt motionärerna framhålls det ofta att flera regler för beskattning, bidrag, stöd m.m. är utformade så att äktenskapet missgynnas, och i motionen ges exempel på sådana regler.

Motionärerna anser att det bör göras en fullständig kartläggning av de olika ekonomiska konsekvenserna av äktenskap jämfört med samboende och även jämfört med förhållandet för dem som avstår från direkt samboende. Genom en sådan kartläggning skulle enligt motionärerna främst två fördelar vinnas. Dels skulle klarhet erhållas om de olika konsekvenserna av olika samlevnadsformer, dels skulle en sådan kartläggning ge underlag för utarbetande av förslag till erforderliga ändringar av regler så att äktenskapet inte diskrimineras. I sammanhanget framhåller motionärerna att det är naturligt att det för ogifta sambor inte kan och bör tillämpas alla de regler som gäller för dem som är gifta med varandra. Motionärerna eftersträvar alltså inte att olika samlevnadsformer skall jämföras på alla områden. Enligt motionärerna bör riksdagen uttala sig för att en kartläggning sker och för att förslag till sådana lagändringar läggs fram att diskrimineringen av äktenskapet upphör.

Tidigare riksdagsbehandling

I samband med äktenskapsreformen år 1987 (LU 1986/87:18) behandlade utskottet med anledning av motioner också vissa allmänna frågor om äktenskap m.m. Utskottet underströk därvid (s. 48 f.) att det bör vara ett mål för lagstiftningen att äktenskapet bevaras som den normala och naturliga formen för familjebildning för det helt övervägande antalet människor. Genom att ingå äktenskap får parterna tillgång till ett regelsystem som tillhandahåller lösningar på praktiska problem och ger dem skydd i åtskilliga hänseenden. Jämfört med andra samlevnadsformer ger alltså äktenskapet

betydande fördelar. Trots detta, konstaterade utskottet, väljer många människor av olika skäl att sammanleva utan att ingå äktenskap. Detta förhållande måste lagstiftaren ta hänsyn till. Utrymme måste därför ges människorna att själva forma sitt personliga liv och bestämma vilka normer som skall gälla för deras familjeliv. Samtidigt måste det beaktas att en ordning där människors grundläggande behov och väsentliga intressen blir sämre tillgodosedda eller helt åsidosatta enbart av den anledningen att de inte vill ingå äktenskap inte är godtagbar i ett modernt samhälle. På åtskilliga områden måste därför eftersträvas att reglerna i sak blir enhetliga för alla sammanlevande oberoende av om samlevnaden sker i äktenskap eller ej. Vid utformningen av sådana regler är det självfallet angeläget att man inte påverkar människors val av samlevnadsform så att de förlorar på att gifta sig eller vinner på att separera. Enligt utskottets mening kunde det inte heller med fog hävdas att lagstiftningen i vårt land generellt sett missgynnar äktenskapet. Mot bakgrund härav fann utskottet inte anledning för riksdagen att – såsom hade begärts i två motioner – uttala att lagstiftningen inom familje-, skatte- och socialrätten skall ges en sådan utformning att den uppmuntrar till ingående av äktenskap.

Med anledning av bl.a. en motion med samma syfte som den nu aktuella motionen L402 framhöll utskottet att det i många fall kan vara svårt att utforma reglerna så att inte en samlevnadsform framstår som mera förmånlig i ett särskilt hänseende. Vissa speciella bestämmelser, exempelvis i skatte- och socialförsäkringslagstiftningen, kan uppfattas så att lagstiftningen prioriterar en samlevnadsform på bekostnad av en annan. Utskottet framhöll att en sådan prioritering inte bör få förekomma. Att skillnad ändå i vissa fall görs mellan äktenskap och annan samlevnad har sin orsak i att – medan äktenskap är ett lätt konstaterbart förhållande – det är svårt att konstruera enkla och objektiva kriterier för när äktenskapsliknande samlevnad skall anses föreliggande vilka kan användas på olika lagstiftningsområden och i skilda syften. Kriterier som kan utnyttjas i civilrättsliga sammanhang därför att parterna har motstridiga intressen kan sålunda vara mindre användbara i offentlig-rättslig lagstiftning på grund av att parterna kan ha ett gemensamt intresse av hur bedömningen utfaller. Enligt utskottets mening skulle de nämnda svårigheterna komma att kvarstå oavsett om den då föreslagna sambolagen genomfördes eller ej.

Mot bakgrund av det anförda förklarade sig utskottet inte kunna finna att en kartläggning av äktenskapets ekonomiska konsekvenser skulle kunna fylla någon annan funktion än att visa att i vissa särskilda hänseenden äktenskap och andra samlevnadsformer rent faktiskt behandlas olika. Ett tillrättaläggande av sådana brister i lagstiftningen som leder till att en samlevnadsform uppfattas som mera prioriterad än en annan borde kunna göras i samband med en översyn av reglerna i fråga och utan någon föregående kartläggning. Utskottet förklarade sig förutsätta att så också skulle komma att ske. Utskottet fann inte heller att det hade framkommit några bärande skäl för att den av motionärerna begärda kartläggningen skulle tillgodose något verkligt behov. På anförda skäl avstyrkte utskottet de motionsyrkanden som framställs om en sådan kartläggning.

Spörsmålet om en kartläggning togs åter upp vid 1987/88 års riksmöte med

anledning av en motion. I sitt av riksdagen godkända betänkande LU1987/ 88:19 avstyrkte utskottet bifall till motionen med hänvisning till sina tidigare uttalanden i saken.

Internationella rättsförhållanden rörande äktenskaps rättsverkningar

Gällande ordning

ÄktB är i princip tillämplig endast på rättsförhållanden mellan makar som är svenska medborgare. Är den ena eller båda makarna utländska medborgare får frågan om vilken lag som skall tillämpas avgöras enligt internationellt privaträttsliga normer. Sådana normer kan medföra att svensk domstol har att tillämpa främmande stats äktenskapsrätt i ett äktenskapsmål mellan två utländska medborgare eller mellan en svensk och en utländsk medborgare, som anhängiggjorts här i landet. Bestämmelser om tillämplig lag beträffande rättsverkningar av äktenskap mellan medborgare i olika länder har sedan 1912 funnits i en särskild lag, lagen (1912:69) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskaps rättsverkningar. Lagstiftningen föranleddes av att Sverige år 1912 ratificerade en i Haag år 1905 avslutad konvention angående konflikter mellan olika lagar i fråga om vissa rättsverkningar av äktenskap. Enligt 1912 års lag fick regeringen rätt att under förutsättning av ömsesidighet förordna att i fråga om tillämpning av främmande stats lag de bestämmelser som meddelats i 1912 års lag och som var upptagna i Haagkonventionen skulle tillämpas här i landet.

Haagkonventionen och 1912 års lag bygger i huvudsak på principen att det är medborgarskapet och inte var makarna bor som är avgörande för vilket lands lag som skall tillämpas. Beträffande makars förmögensförhållanden stadgas sålunda att äktenskapets rättsverkningar i brist på avtal mellan makarna skall bestämmas av lagen i den stat som mannen tillhörde vid tiden för äktenskapets ingående. Vidare gäller att frågan huruvida makar får upprätta avtal om förmögensförhållandena under äktenskapet eller ändra eller upphäva redan ingångna avtal skall avgöras enligt lagen i makarnas hemland. Den rättsliga giltigheten av sådana avtal eller vilken verkan avtalen kan ha skall däremot bedömas enligt lagen i den stat som mannen tillhörde då äktenskapet ingicks. Har avtalet slutits under äktenskapet tillämpas dock lagen i makarnas hemland vid avtalets ingående.

Sedan vissa stater tillträtt Haagkonventionen förordnade regeringen genom kungörelser år 1912 och år 1929 med stöd av det ovannämnda bemyndigandet i 1912 års lag att bestämmelserna i lagen och konventionen skulle tillämpas i Sverige. Konventionen har sedermera sagts upp av Sverige. Eftersom ömsesidighetskravet i 1912 års lag i och med Sveriges frånträde inte längre är uppfyllt har regeringen år 1977 upphävt de båda nämnda kungörelserna om tillämpningen av Haagkonventionen. Något upphävande av 1912 års lag har däremot inte kommit till stånd. Lagen är emellertid inte längre direkt tillämplig i något fall. Det har dock ansetts att lagen än så länge ger uttryck för allmänna internationellt privaträttsliga grundsatser på

området och därför fortfarande i viss mån är vägledande för rättstillämpning-
en (se NJA 1970 s. 420 och prop. 1973:158 s. 24).

1988/89:LU22

Beträffande medborgare i de nordiska länderna finns särskilda bestämmelser om bl.a. makars förmögenhetsförhållanden i förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap. Till skillnad från 1912 års lag bygger den nämnda förordningen på principen att rättsförhållandena mellan makar skall bedömas enligt lagen i makarnas hemland.

Motionsmotivering

I motion L415 av Sonja Rembo m.fl. (m) påpekas att nuvarande regler innebär att förhållandena i äktenskap mellan en svensk kvinna och en utländsk medborgare kan vara att bedöma enligt reglerna i det land från vilket mannen kommer och detta även i fall då båda makarna är bosatta i Sverige. Motionärerna anser att rättsläget är otillfredsställande och att regeringen omedelbart bör låta utreda hur denna form av diskriminering kan upphävas.

Utredningsarbete

Familjelagssakkunniga avlämnade år 1987 sitt slutbetänkande (SOU 1987:18) Internationella familjerättsfrågor. I betänkandet läggs fram förslag till internationellrättslig lagstiftning beträffande äktenskaps ingående, äktenskapsmål, underhåll till make och barn, makars förmögenhetsförhållanden och arv. Förslaget innebär bl.a. att makars förmögenhetsförhållanden inte längre skall bedömas enligt lagen i den stat mannen tillhörde då äktenskapet ingicks. Istället skall lagen i den stat där makarna bosatte sig vid äktenskapets ingående bli tillämplig. Har makarna sedermera flyttat till ett annat land och bott där i minst två år skall lagen i deras nya hemland tillämpas. Det innebär att om en svensk medborgare gifter sig med en utländsk och bosätter sig i den senares land så skall i princip lagen i det landet gälla. Flyttar makarna senare till Sverige blir efter två år den svenska lagstiftningen tillämplig.

Familjelagssakkunnigas förslag har remissbehandlats och övervägs för närvarande inom justitiedepartementet.

Tidigare riksdagsbehandling

Motioner med samma syfte som den aktuella har flera gånger tidigare behandlats av riksdagen, senast i samband med äktenskapsreformen våren 1987. I sitt av riksdagen godkända betänkande i lagstiftningsärendet (LU1986/87:18) framhöll utskottet att de principer på vilka Haagkonventionen och 1912 års lag bygger inte är förenliga med en modern syn på äktenskapet och strävandena mot jämställdhet mellan makar. En annan nackdel med 1912 års lag ansåg utskottet vara att tillämpningen av de internationellt privaträttsliga normer som den och konventionen innehåller kan leda till otillfredsställande och för vår rättsuppfattning främmande resultat i de enskilda fallen. Utskottet hänvisade till att familjelagssakunni-

ga avsåg att våren 1987 avlämna sitt slutbetänkande och framhöll att en lagstiftning i enlighet med det väntade förslaget skulle komma att i väsentlig mån undanröja de nackdelar som är förknippade med nuvarande rättstillämpning. Med hänsyn till att ett betydande antal människor här i Sverige lever i äktenskap där någon av makarna eller båda är utländska medborgare underströk utskottet – utan att ta ställning i sak till familjelagssakkunnigas förslag – vikten av att riksdagen snarast möjligt förelades en proposition med förslag till en mera tidsenlig lagstiftning på området.

Regler om barns arvsrätt, m.m.

Gällande regler

Enligt ÄB:s regler om rätt till arv är bröstarvingar, dvs. barn och deras avkomlingar i första hand berättigade till arv när någon avlidit. Arvet skall fördelas lika mellan barnen. Om något barn till den avlidne dött och efterlämnat egna barn skall dessa barnbarn till arvlätaren dela det avlidna barnets lott lika. Hälften av den arvslott som en bröstarvinge är berättigad till enligt arvsreglerna kallas laglott. Laglotten har arvingen alltid rätt att få ut som arv efter arvlätaren.

Om den döde var gift och efterlämnar både make och bröstarvingar har den efterlevande maken rätt till arv före makarnas gemensamma bröstarvingar. Vad den efterlevande maken ärver i sådana fall innehar maken med s.k. fri förfoganderätt, dvs. han eller hon får fritt disponera över kvarlåtenskapen under sin livstid men får inte förfoga över den genom testamente. När den efterlevande i sin tur avlider har bröstarvingarna till den först avlidne rätt till efterarv, dvs. rätt att ärva en andel av behållningen i boet som svarar mot vad som den avlidna innehaft med fri förfoganderätt. Därutöver har de i sin egenskap av bröstarvingar till den sist avlidna maken rätt att ärva den egendom som maken själv ägt. De redovisade bestämmelserna gäller även i fråga om laglotten. Bröstarvingarna får alltså i princip också vänta med att få ut sin laglott i kvarlåtenskapen efter den först avlidne till dess att också den andra föräldern avlidit. Däremot kan bröstarvingar göra sin laglottsrätt gällande vid den först avlidne makens död om denna make upprättat ett testamente som inkräktar på laglotten.

Finns det bröstarvingar efter den avlidne som inte också är den efterlevandes barn, särkullbarn, gäller särskilda regler. Särkullbarn har rätt att få ut sitt arv efter en avliden förälder omedelbart. Särkullbarn kan dock avstå från sin rätt till förmån för den avlidnes efterlevande make. Sker ett sådant avstående blir särkullbarnen berättigade till efterarv på samma sätt som makarnas gemensamma bröstarvingar.

Ett avstående från rätten att omedelbart få ut sin arvslott kan ske sedan arvlätaren avlidit. Några hinder mot att ett särkullbarn avstår från sin rätt redan under arvlätarens livstid finns inte. Ett sådant avstående torde bli att bedöma enligt bestämmelserna om arvsavtal i ÄB. Av 17 kap. 2 § ÄB följer att en arvinge med bindande verkan skriftligen kan avsäga sig sin rätt till arv. Bröstarvinge har dock oavsett att avsägelse skett rätt att få ut sin laglott

såvida han inte avstått från denna mot skäligt vederlag eller vissa andra förutsättningar är uppfyllda.

1988/89:LU22

Till förmån för den efterlevande maken finns i ÄB vidare en särskild garantiregel. Enligt den bestämmelsen har den efterlevande alltid rätt att arva så mycket av den avlidnes kvarlåtenskap att det tillsammans med hans eller hennes andel i giftorättsgodset och enskilda egendom motsvarar fyra basbelopp. Garantiregeln gäller oavsett om den avlidne disponerat över sin egendom genom testamenten eller efterlämnat särkullbarn. Vad den efterlevande erhåller med stöd av bestämmelsen innehåller med fri förfoganderätt. När den efterlevande i sin tur avlider har alltså den avlidnes särkullbarn och makarnas gemensamma bröstarvingar rätt till efter arv.

Motionsmotiveringar

I motion L403 av Rinaldo Karlsson (s) framhålls att det i dag inte är ovanligt med familjebildningar där makarna har både gemensamma barn och barn från tiden före äktenskapet. När en av makarna dör kommer barnen att behandlas olika i arvsrättsligt hänseende, vilket kan skapa otrygghet hos den efterlevande och ge upphov till problem syskonen emellan. Enligt motionären är nuvarande ordning inte tillfredsställande, och motionären anser att ÄB bör ändras så att hel- och halvsyskon behandlas lika.

Även i motion L418 av Berith Eriksson (vpk) tas upp frågan om särkullbarns arvsrätt. Motionären påpekar att den efterlevande maken inte har några garantier för att få sitta i orubbat bo när den avlidne efterlämnar särkullbarn. Inte ens om den avlidne testamenterat allt till den efterlevande kan maken erhålla kvarlåtenskapen eftersom särkullbarnet i vart fall har rätt till sin laglott. Enligt motionären bör det öppnas en möjlighet för makar som har särkullbarn att redan under sin livstid träffa avtal med barnen om att de inte skall göra sin rätt till arv gällande förrän båda makarna avlidit. Sådana avtal bör vara bindande för framtiden under förutsättning att bröstarvingarna vid avtalstillfället inte är underåriga eller har förvaltare.

Uttalanden under förarbetena till äktenskapsreformen

Som tidigare redovisats fick reglerna i ÄB om makes och barns arvsrätt sin nuvarande utformning i samband med införandet av äktenskapsbalken. I lagstiftningsärendet övervägdes frågan huruvida den efterlevande maken skulle ha rätt att utan några inskränkningar få behålla kvarlåtenskapen efter sin avlidne make. Vad som talade mot en sådan ordning var enligt departementschefen (se prop. 1986/87:1 s. 83) att den avlidna kan ha efterlämnat bröstarvingar som inte är makarnas gemensamma. En sådan arvinge har, fortsatte departementschefen, ofta inte samma känslomässiga förhållanden till den efterlevande maken som en gemensam bröstarvinge. Det är därför förståeligt om bröstarvingar som inte är makarnas gemensamma inte anser sig ha anledning att avvakta den efterlevande makens död för att få ut sitt arv efter sin avlidne förälder. Departementschefen ansåg att det också föreligger en risk för att det vid efterlevande makens död inte finns kvar något för dessa barn att arva efter sin förälder. I sammanhanget påpekades att i dansk, isländsk och norsk rätt problemet lösts genom

införandet av ett krav på samtycke från sådana barn för att deras lotter skall ingå i det oskiftade boet som den efterlevande har rätt att sitta i. Departementschefen stannade därför för att bröstarvingar som inte är också den efterlevande makens barn skulle ha rätt att genast få ut sin arvslott. Han framhöll därvid att i de fall sådana bröstarvingar sammanlever i en familj med den efterlevande maken det framstår som mest naturligt att de begagnar sig av möjligheten att avstå från sin rätt och väntar med att få ut arvet tills även den efterlevande maken har avlidit.

Den i propositionen förordade ordningen att bröstarvingar som inte är makarnas gemensamma skulle ha rätt att få ut sitt arv omedelbart vid arvlätarens död tillstyrktes av utskottet utan några särskilda uttalanden. Arvsreglernas betydelse för särkullbarnen behandlades däremot närmare av utskottet i samband med laglotsreglerna. Utskottet underströk därvid att laglotten som en ekonomisk garanti för bröstarvingarna hade mindre vikt än förr. Laglotten kunde dock inte anses ha spelat ut sin roll för bröstarvingarna. Särskilt för särkullbarnen hade den enligt utskottet fortfarande betydelse. Utskottet påpekade att i ett äktenskap där makarna har gemensamma barn den ena maken av olika skäl kan vilja prioritera dessa barn på bekostnad av barn som maken har i ett tidigare äktenskap eller tillsammans med en förälder som han eller hon inte varit gift med. Ett avskaffande av laglotsinstitutet skulle innebära att fältet lämnades fritt för makarna att helt utesluta särkullbarnen från arvsrätt. En sådan ordning framstod inte som tillfredsställande med tanke särskilt på att barn till föräldrar som inte varit gifta med varandra först i början av 1970-talet fick rätt till arv efter sin fader och dennes släkt och att denna reform inte helt slagit igenom i den allmänna rättsuppfattningen. I synnerhet gällde det sagda de barn som fötts före de nya arvsreglernas ikraftträdande och som för sin arvsrätt i praktiken är beroende av att de antecknats i faderns personakt. Utskottet erinrade om att utskottet då frågan om arvsrätten för barn till ogifta föräldrar tidigare behandlats understrukt betydelsen av att reformen fick en sådan genomslagskraft som med rimliga åtgärder var möjlig att uppnå.

Information till dödsbon om utfallande försäkringar

Gällande ordning

Civilrättsliga regler om försäkringsförhållanden finns i lagen (1927:77) om försäkringsavtal. Försäkringsavtalslagen är tillämplig på bl.a. liv- och pensionsförsäkringar liksom andra typer av personförsäkringar. I lagen finns inte intagen någon bestämmelse om en allmän skyldighet för försäkringsbolag att informera ett dödsbo om att den avlidne haft en personförsäkring som medför att försäkringsersättning utgår vid dödsfallet. Har någon insatts som förmånstagare till försäkringen är försäkringsbolaget dock enligt 49 § lagen (1941:416) om arvsskatt och gåvoskatt skyldigt att lämna kontrolluppgift till beskattningsmyndigheten inom en månad från det att bolaget erhöll kännedom om dödsfallet. Uppgiftsskyldighet föreligger endast när det utfallande försäkringsbeloppet överstiger 5 000 kr. eller, vid periodiska utbetalningar, 5 000 kr. per år.

I motion L619 av Ewa Hedkvist Petersen m.fl. (s) framhålls att försäkringsbolagens rutiner är olika när det gäller personförsäkringar som berättigar till ersättning vid dödsfall. Vissa bolag gör årliga levnadskontroller av försäkringstagarna och inhämtar då varje vecka uppgifter om inträffade dödsfall. Har försäkringsbolagen inte fått in en ansökan om utbetalning underrättas dödsboet om försäkringsförhållandena. Andra bolag åter gör levnadskontroller endast beträffande mycket gamla försäkringstagare och vissa gör över huvud taget inte några kontroller utan förlitar sig helt på att dödsboet skall framställa anspråk på försäkringsersättningen. Motionärerna hävdar att det förekommer att dödsbon går miste om sina rättigheter enligt den avlidnes försäkringar, och de anser det vara ett rimligt krav att försäkringsbolagen skall vara skyldiga att göra regelbundna levnadskontroller och vid inträffade försäkringsfall underrätta dödsboet om försäkringsförhållandena. Enligt motionärerna bör frågan om en lagstadgad informationsskyldighet utredas.

Utredningsarbete

Försäkringsrättskommittén avlämnade år 1986 delbetänkandet (SOU 1986:56) Personförsäkringslag, vari läggs fram förslag till nya bestämmelser om personförsäkringar som är avsedda att ersätta försäkringsavtalslagens bestämmelser på området. Bl.a. föreslås att näringsrättsliga regler införs om försäkringsbolagens information till försäkringstagarna både i samband med tecknandet av personförsäkringar och på senare stadier. Frågan om underättelser till ersättningsberättigade vid inträffade försäkringsfall tas dock inte upp av kommittén vid behandlingen av informationsfrågorna. I betänkandet föreslås också en uttrycklig bestämmelse om att försäkringsbolaget, sedan det fått underrättelse om ett försäkringsfall, utan uppskov skall vidta de åtgärder som behövs för att försäkringsfallet skall kunna regleras. Bolaget föreslås även bli skyldigt att utbetala försäkringsersättningen inom en månad efter det att rätten till ersättning ur försäkringen inträtt och erforderlig utredning skett i ärendet. I anslutning till de föreslagna reglerna om handläggningen av försäkringsfall framhåller kommittén (s. 667 och 668) att bolaget oftast får kännedom om försäkringsfallet först genom en anmälan från någon som påstår sig ersättningsberättigad. Det kan dock någon gång förekomma att bolaget på annat sätt får reda på att ett försäkringsfall inträffat. Bolaget kan enligt kommittén t.ex. genom folkbokföringen upptäcka att någon avlidit på vars liv en försäkring varit tecknad. Även i sådana situationer bör bolaget kunna utgå från att de efterlevande tar kontakt med bolaget, varefter regleringen av försäkringsärendet inleds. Om bolaget, fortsätter kommittén, med kännedom om att ett försäkringsfall inträffat noterar att något krav inte framställs inom rimlig tid, får det dock anses åligga bolaget att ta initiativ till en reglering.

Motionsmotiveringar

I motion L419 av Kent Carlsson (s) anförts att det är dags att ge homosexuella par som så önskar tillgång till samma juridiska skydd som äktenskapet ger heterosexuella. Eftersom samhället inte är moget för att låta homosexuella ingå äktenskap återstår enligt motionären blott att skapa en ny samlevnadsform. Motionären hänvisar till att ett förslag till lagstiftning om registrerat partnerskap framlagts för folketinget i Danmark. Förslaget syftar till att med några undantag ge homosexuella par samma rättigheter som gifta heterosexuella par. Enligt motionären bör det danska förslaget kunna tjäna som mönster för en lagstiftning i Sverige. På samma sätt som föreslagits i Danmark skulle möjligheten till gemensam adoption dock inte stå öppen för homosexuella par.

Även i motion L421 av Maria Leissner (fp) hänvisas till det danska förslaget. Motionären påpekar att ett liknande förslag lär vara under utarbetande inom det norska regeringskansliet och framhåller att det finns anledning också för Sverige att överväga införandet av regler om registrerat partnerskap.

Frågans tidigare behandling

Till grund för den år 1987 genomförda lagstiftningen om homosexuella sambor låg det av utredningen om homosexuellas situation i samhället avgivna betänkandet (SOU 1984:63) Homosexuella och samhället. I betänkandet övervägde utredningen bl.a. frågan om det skulle öppnas en möjlighet till äktenskap för homosexuella par. Utredningen konstaterade dock att värderingarna om äktenskapet som en institution för familjebildning mellan man och kvinna var så grundmurade att det inte var möjligt att införa bestämmelser som ger två personer av samma kön möjlighet att ingå äktenskap med varandra. Utredningen diskuterade också möjligheten att införa en form av registrering av homosexuell samlevnad som skulle möjliggöra att lagreglerna för äktenskap skulle kunna helt eller delvis tillämpas vid sådan samlevnad. Utredningen påpekade att ett registrerings-system skulle innebära ett nytt rättsinstitut som bara hänförde sig till den homosexuella samlevnadsformen. Ett sådant nyskapande framstod som ett onödigt utpekande av en grupp människor i samhället och utredningen kunde inte bortse från risken att ett registreringssystem kunde befästa rådande fördomar. Ett registreringsalternativ för enbart homosexuella borde därför redan av denna anledning inte genomföras.

I proposition 1986/87:124 om de homosexuellas situation i samhället, vari bl.a. framlades förslag till lagstiftning om homosexuella sambor, anslöt sig föredragande statsrådet till utredningens uppfattning att det inte var möjligt att införa bestämmelser som ger två personer av samma kön rätt att ingå äktenskap med varandra. En sådan lagstiftning skulle enligt statsrådet stå i strid med den allmänna opinionen på ett centralt livsområde. Även i fråga om registrering av homosexuell samlevnad delade statsrådet utredningens uppfattning.

I samband med proposition 1986/87:124 behandlade utskottet bl.a. två motioner vari framfördes önskemål om att den familjerättsliga lagstiftningen i sin helhet skulle göras tillämplig på homosexuella par. Av samma skäl som anförts i propositionen ställde sig utskottet avvisande till motionärernas förslag och avstyrkte därför bifall till motionerna (LU 1986/87:28).

1988/89:LU22

Utskottet

I betänkandet behandlar utskottet tio motioner som i huvudsak har anknytning till de år 1987 genomförda reformerna på äktenskapsrättens område.

Som en allmän bakgrund till motionsyrkandena vill utskottet erinra om att den familjerättsliga lagstiftningen under de två senaste årtiondena varit föremål för en genomgripande omarbetning. Efter åtskilliga delreformer som rört både förhållandena mellan makar och föräldrarätten fattade riksdagen våren 1987 beslut om att giftermålsbalken (GB) skulle ersättas med en ny balk, äktenskapsbalken (ÄktB). I lagstiftningsärendet vidtogs också viktiga ändringar i ärvdabalken (ÄB) och beslöts att en lag om sambors gemensamma hem skulle införas. I förhållande till GB innefattar ÄktB nyheter främst i fråga om reglerna om bodelning och andra bestämmelser om makars ekonomiska förhållanden. Ändringarna i ÄB avsåg i huvudsak makes arvsrätt. År 1987 antog riksdagen vidare en lag om homosexuella sambor. Den nya lagstiftningen trädde i kraft den 1 januari 1988 och är i princip tillämplig på de äktenskap och samboförhållanden som bestod vid ikraftträdandet.

Bodelning mellan makar

ÄktB bygger liksom GB på principen att makarnas giftorättsgods efter avdrag för skulder skall delas lika mellan makarna vid bodelning. När bodelning sker med anledning av äktenskapsskillnad skall dock likadelningsprincipen kunna frångås i något större utsträckning än som var möjligt enligt GB. Sålunda gäller numera (12 kap. 1 § ÄktB) att en make vid bodelningen kan få behålla mera av sitt giftorättsgods än som följer av likadelningsprincipen i de fall en likadelning skulle framstå som oskälig med hänsyn till särskilt äktenskapets längd men också makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt. En annan nyhet i ÄktB är att, som närmare redovisats ovan (s. 4), rätt till pension på grund av en privat pensionsförsäkring som utgör giftorättsgods skall hållas utanför bodelningen under vissa förutsättningar. Liksom i GB finns i ÄktB en särskild regel om makes rätt till kompensation vid bodelning när den andre maken under äktenskapet i betydande mån minskat sitt giftorättsgods genom olika transaktioner. Regeln har emellertid fått en annan utformning än i GB och omfattar i huvudsak endast vederlagsfria transaktioner som skett inom ett år före ansökan om äktenskapsskillnad. En annan skillnad är att något krav på att transaktionen skall vara otillbörlig inte längre uppställs.

I motionerna L401 av förste vice talmannen Ingegerd Troedsson och

Ann-Cathrine Haglund (båda m), L405 av Mona Saint Cyr (m) samt L406 av Charlotte Cederschiöld och Margit Gennser (båda m) kritiserar de nya reglerna i ÄktB om jämkning, rätt till vederlag och undantagande av pensionsförsäkringar från bodelningen. Motionärerna anser att bestämmelserna ensidigt gynnar den ekonomiskt starkare maken i äktenskapet, dvs. i allmänhet mannen. I motion L406 riktas kritik särskilt mot bestämmelsen om pensionsförsäkringar. Sådana försäkringar har enligt motionärerna ofta bekostats genom makarnas gemensamma uppoffringar, och de bör därför inte förbehållas den make som tecknat försäkringen. I motionerna yrkas (yrkande 2 i motion L406) att jämningsregeln ändras så att jämkning kan ske även till förmån för den ekonomiskt svagare maken. I motion L406 yrkas (yrkande 1) därjämte att privata pensionsförsäkringar som tecknats tidigare än ett år före ansökan om äktenskapsskillnad skall omfattas av bodelningen.

Även i motion L404 av Bengt Harding Olson och Charlotte Branting (båda fp) kritiserar den nya ordningen i fråga om pensionsförsäkringar. Motionärerna anser att det vid bodelning finns anledning att göra skillnad mellan sådana försäkringar som är kopplade till den ena makens yrkesverksamhet och försäkringar som inte på detta sätt bekostats helt av egna medel. Beträffande pensionsförsäkringar som tecknats före ÄktB:s ikraftträdande bör enligt motionärerna vidare införas en övergångsbestämmelse som medger att äldre bodelningsbestämmelser tillämpas på dessa pensionsförsäkringar. Motionärerna yrkar att det anförda ges regeringen till känna.

Utskottet erinrar om att reformen av äktenskapslagstiftningen föregicks av ett långvarigt lagstiftningsarbete. De nya reglerna trädde i kraft den 1 januari 1988 och har således hittills tillämpats i föga mer än ett år. Erfarenheterna från den praktiska tillämpningen är således än så länge begränsade och utskottet saknar därför ett tillfredsställande underlag för en bedömning av i vad mån ändringar i regelsystemet är påkallade. Utan att ta ställning i sak till de ändringsförslag som förs fram i motionerna anser emellertid utskottet att tiden nu kan vara mogen för en utvärdering av den nya äktenskapslagstiftningen och särskilt då bestämmelsen om privata pensionsförsäkringar. Enligt vad utskottet inhämtat avser också justitiedepartementet att ta initiativ till en sådan utvärdering under våren 1989. I avvaktan på resultatet av den planerade utvärderingen och på de överväganden det kan föranleda från regeringens sida bör de nu aktuella motionerna L401 och L405 samt yrkande 2 i motion L406 inte föranleda någon riksdagens vidare åtgärd, och utskottet avstyrker därför bifall till dem.

Av samma skäl avstyrker utskottet bifall till motionerna L404 och L406 yrkande 1.

Vissa allmänna frågor om äktenskap m.m.

I motion L402 av Martin Olsson och Karin Israelsson (båda c) framhålls att det självfallet skall vara helt fritt för varje par att välja samlevnadsform men att det är väsentligt att de ekonomiska konsekvenserna av äktenskap är sådana att det stora flertalet kan finna äktenskapet vara den lämpliga och naturliga samlevnadsformen. Enligt motionärerna framhålls det ofta att flera regler för beskattning, bidrag, stöd m.m. är utformade så att äktenskapet

missgynnas. Mot denna bakgrund anser motionärerna att det bör göras en fullständig kartläggning av de ekonomiska konsekvenserna av äktenskapet jämfört med samboende och även med förhållandena för dem som avstår från direkt samboende samt att riksdagen därefter bör föreläggas förslag till lagändringar som erfordras för att diskrimineringen av äktenskapet skall upphöra.

Motioner med samma syfte som den nu aktuella har prövats av riksdagen både i samband med införandet av äktenskapsbalken år 1987 (LU 1986/87:18) och våren 1988 (LU 1987/88:19). Utskottet har därvid framhållit att det i många fall kan vara svårt att utforma reglerna så att inte en samlevnadsform framstår som mera förmånlig i ett särskilt hänseende. Vissa speciella bestämmelser, exempelvis i skatte- och socialförsäkringslagstiftningen, kan uppfattas så att lagstiftningen prioriterar en samlevnadsform på bekostnad av en annan. Utskottet har understrukt att en sådan prioritering inte bör få förekomma. Att skillnad ändå görs i vissa fall mellan äktenskap och annan samlevnad har enligt vad utskottet anfört sin orsak i att äktenskap är ett lätt konstaterbart förhållande medan det är svårt att konstruera enkla och objektiva kriterier för när äktenskapsliknande samlevnad skall anses föreligga, vilka kan användas på olika samhällsområden och i skilda syften. Kriterier som kan utnyttjas i civilrättsliga sammanhang därför att parterna har motstridiga intressen kan vara mindre användbara i offentligrättslig lagstiftning på grund av att parterna kan ha ett gemensamt intresse av hur bedömningen utfaller.

Mot den angivna bakgrunden har utskottet inte funnit att en sådan kartläggning som begärts i motionerna skulle kunna fylla någon annan funktion än att visa att i vissa särskilda hänseenden äktenskap och andra samlevnadsformer rent faktiskt behandlas olika. Ett tillrättaläggande av sådana brister i lagstiftningen som leder till att en samlevnadsform uppfattas som mer prioriterad än en annan har utskottet ansett kunna göras i samband med en översyn av reglerna i fråga och utan någon föregående kartläggning. Utskottet har förutsatt att så också sker.

Enligt utskottets mening äger det anförda fortfarande giltighet. Några bärande skäl för att den nu begärda kartläggningen skulle tillgodose något verkligt behov kan utskottet således inte finna, och motionärerna har inte heller framfört några sådana skäl. Utskottet avstyrker därför bifall till motion L402.

Internationella rättsförhållanden rörande äktenskapsrättsverkningar

I motion L415 av Sonja Rembo m.fl. (m) framhålls att gällande rätt innebär att förhållandena i äktenskap mellan en svensk kvinna och en utländsk medborgare kan vara att bedöma enligt reglerna i det land från vilket mannen kommer och detta även i fall då båda makarna är bosatta i Sverige. Motionärerna anser att rättsläget är otillfredsställande och att regeringen omedelbart bör låta utreda hur denna form av diskriminering kan upphävas.

I lagen (1912:69) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskapsrättsverkningar finns bestämmelser om vilket lands lag som skall

tillämpas beträffande förhållandena i äktenskap mellan medborgare i olika stater. Liksom den internationella konvention som föranlett lagstiftningen bygger 1912 års lag i huvudsak på principen att det är mannens medborgarskap och inte makarnas hemvist som är avgörande för vilket lands lag som skall tillämpas. Lagen är numera inte direkt tillämplig i något fall men det har ansetts att den ger uttryck för allmänna internationellt privaträttsliga grundsatser på området och därför i viss mån är vägledande för rättsstillämpningen.

Som utskottet framhållit då frågor rörande 1912 års lag tidigare behandlats i riksdagen med anledning av motioner (se senast LU 1986/87:18) är de principer på vilka lagen bygger inte förenliga med en modern syn på äktenskapet och strävandena mot jämställdhet mellan makar. En annan nackdel är att tillämpningen av de internationella normer som lagen är uttryck för kan leda till oskäligen och för vår rättsuppfattning främmande resultat i de enskilda fallen. Utskottet ser därför med tillfredsställelse att förslag till en tidsenlig lagstiftning på området framlagts i familjelagssakkunnigas slutbetänkande (SOU 1987:18) Internationella familjerättsfrågor. Förslaget innebär bl.a. att makars förmögenhetsförhållanden skall bedömas enligt lagen i den stat där makarna bosatte sig vid äktenskapets ingående eller – om de sedermera flyttat – i den stat där de sedan minst två år varit bosatta. Betänkandet har remissbehandlats och övervägs för närvarande inom regeringskansliet.

Av det anförda framgår att motionärernas önskemål redan är tillgodosett. Med hänsyn till att ett betydande antal människor här i Sverige lever i äktenskap där någon av makarna eller båda är utländska medborgare vill utskottet dock understryka vikten av att riksdagen snarast möjligt föreläggs förslag till en modern lagstiftning på den internationella äktenskapsrättens område. Något initiativ i saken från riksdagens sida inte är påkallat, och utskottet avstyrker bifall till motion L415.

Regler om barns arvsrätt, m.m.

1987 års reform av den äktenskapsrättsliga lagstiftningen innefattade också betydande ändringar i ÄB. De nya reglerna innebär bl.a. att då en av makarna i ett äktenskap dör den efterlevande har rätt att arva kvarlåtenskapen före makarnas gemensamma bröstarvingar. Vad maken ärver innehar maken med s.k. fri förfoganderätt. Då den efterlevande maken i sin tur avlider har bröstarvingarna rätt till efterarv efter den först avlidne maken, dvs. en rätt att arva en andel i boet som motsvarar vad den efterlevande innehaft med fri förfoganderätt. I sin egenskap av bröstarvingar till också den sist avlidne maken har de även rätt till arv i vad den maken ägt.

Efterlämnar den först avlidne maken bröstarvingar som inte är också den efterlevandes bröstarvingar, t.ex. barn från ett tidigare äktenskap, har de rätt att få ut sin arvslott omedelbart. Sådana arvingar – i fortsättningen benämnda särkullbarn – har dock givits möjlighet att avstå från sin rätt till omedelbart arv till förmån för den efterlevande maken. Gör de det blir särkullbarnen berättigade till efterarv på samma sätt som makarnas gemensamma bröstarvingar.

Ett avstående från rätten att omedelbart få ut sin arvslott kan ske sedan arvlåtaren avlidit. Några hinder mot att särkullbarn avstår från sin rätt redan under arvlåtarens livstid finns inte. Ett sådant avstående torde bli att bedöma enligt bestämmelserna om arvsavtal i ÄB. Av 17 kap. 2 § ÄB följer att en arvinge med bindande verkan skriftligen kan avsäga sig sin rätt till arv. Bröstarvinge har dock oavsett att avsägelse skett alltid rätt att få ut sin laglott, dvs. hälften av arvsloten, såvida han inte avstått från denna mot skäligt vederlag eller vissa andra förutsättningar är uppfyllda.

I motion L403 av Rinaldo Karlsson (s) framhålls att den nuvarande ordningen, som innebär att hel- och halvsyskon behandlas olika i arvsrättsligt hänseende, kan leda till otrygghet för den efterlevande maken och till problem syskonen emellan. Enligt motionären bör ÄB ändras så att halvsyskon jämställs med helsyskon när det gäller rätten att få ut sitt arv.

Särkullbarnens arvsrätt tas även upp i motion L418 av Berith Eriksson (vpk). Motionären påpekar att den efterlevande maken inte enligt gällande rätt har några garantier för att få sitta i orubbat bo när den avlidne efterlämnar särkullbarn. I motionen hänvisas bl.a. till att reglerna om arvsavtal förhindrar att det i förväg träffas uppgörelser om att maken skall få överta hela kvarlåtenskapen. Motionären anser att det bör öppnas en möjlighet för makar att redan under sin livstid träffa avtal med de inte gemensamma bröstarvingarna om att dessa arvingar inte skall göra sin arvsrätt gällande förrän båda makarna avlidit. Sådana avtal bör vara bindande för framtiden under förutsättning att bröstarvingarna vid avtalstillfället inte var underåriga eller hade förvaltare.

Som framhålls i motion L403 är det numera inte ovanligt med familjer där makarna har både gemensamma barn och barn från tiden före äktenskapet. Om den ena maken i sådana familjer dör kan det av familjemedlemmarna upplevas som naturligt att den avlidnes särkullbarn på samma sätt som makarnas gemensamma barn väntar med att ta ut sitt arv till dess den efterlevande dött. Som nämnts medger också de nya arvsreglerna att särkullbarnen avstår från sin rätt att omedelbart få ut arvsloten till förmån för den efterlevande maken. Vid en bedömning av arvsrätten för efterlevande make måste emellertid beaktas att de känslomässiga banden mellan en make och den andre makens barn från tiden före äktenskapet i många fall kan vara svaga. Det är därför förstäeligt att – som framhölls av departementschefen under förarbetena till äktenskapsreformen (prop. 1986/87:1) – de inte gemensamma bröstarvingarna inte alltid anser sig ha anledning att avvakta den efterlevandes död för att få ut sitt arv. Det föreligger också en risk att det vid den efterlevandes död inte finns något kvar för dessa bröstarvingar att ärva. Den efterlevande kan bl.a. vilja av olika skäl prioritera sina egna arvingar på bekostnad av den avlidnes särkullbarn. Särskilt stor är naturligtvis den risken när det är fråga om bröstarvingar som har haft ringa eller ingen kontakt alls med den efterlevande under dennes äktenskap med den avlidne, exempelvis därför att de växt upp i en annan familj. Av stor betydelse i sammanhanget är också att barn till föräldrar som inte varit gifta med varandra först i början av 1970-talet fick rätt till arv efter sin fader och dennes släkt och att den reformen enligt vad utskottet uttalade i samband med riksdagsbehandlingen av förslaget till äktenskapsbalk m.m. (se LU 1986/

87:18 s. 29) ännu inte slagit igenom helt i den allmänna rättsuppfattningen. I 1988/89:LU22 synnerhet gäller det sagda de barn som fötts före ikraftträdandet av dessa arvsregler och som för sin arvsrätt är beroende av att de antecknats i faderns personakt.

I sammanhanget vill utskottet också erinra om att enligt den s.k. basbeloppsregeln i ÄktB en efterlevande make alltid har rätt att ärva så mycket av den avlidnes kvarlåtenskap att det tillsammans med den efterlevandes enskilda egendom och vad han erhåller vid bodelningen uppgår till fyra basbelopp. Regeln gäller även gentemot särkullbarn och innebär således en garanti för att i dödsbon med begränsade tillgångar den efterlevande får överta hela eller större delen av boet.

De redovisade synpunkterna gör sig gällande också vid bedömningen av förslaget i motion L418. En överenskommelse om att den efterlevande skall få ärva hela kvarlåtenskapen kan träffas långt innan arvlåtaren avlider, och det kan då vara svårt för arvingarna att bedöma hur deras situation kommer att vara när arvfallet sedermera inträffar. Även om omständigheterna vid tidpunkten för avståendet kan vara sådana att det då ter sig naturligt och riskfritt för bröstarvingarna att den av makarna som kommer att överleva den andre får ärva hela kvarlåtenskapen kan förhållandena ha ändrats när den ena maken sedermera avlider. En bindande utfästelse om avstående av arv till förmån för den efterlevande maken kan därför – på samma sätt som en regel om oinskränkt arvsrätt för den maken – innebära risker för att det inte finns något kvar att ärva för bröstarvingarna. Utskottet vill också peka på att möjligheten till arvsavstående kan utnyttjas av arvlåtaren till att öva påtryckningar mot någon eller några av arvingarna för att de skall mot ingen eller endast ringa kompensation avstå från sina rättigheter. Den nuvarande bestämmelsen i 17 kap. 2 § ÄB som förhindrar att bröstarvingar i förväg avstår från sin laglott annat än mot kompensation har liksom vissa andra stadganden i ÄB till syfte att skydda bröstarvingarnas rätt till laglott. Laglottsinstitutet tjänar två ändamål, nämligen dels att bevara en del av den avlidnes kvarlåtenskap åt dennes närmaste släktingar, dels att skapa rättvisa mellan bröstarvingarna inbördes och förhindra att arvlåtaren i alltför hög grad gynnar någon eller några av dem på de andras bekostnad. Som utskottet framhöll vid riksdagsbehandlingen av förslaget till äktenskapsbalk m.m. har laglotten som ekonomisk garanti mindre vikt numera men den har dock inte helt spelat ut sin roll för bröstarvingarna. Särskilt för särkullbarnen har skyddet för laglotten fortfarande betydelse som ett medel att förhindra att de helt utesluts från arvsrätt.

Mot bakgrund av det anförda är utskottet för sin del inte berett att nu förorda någon ändring av gällande regler. Utskottet vill emellertid hänvisa till att justitiedepartementet enligt inhämtade upplysningar avser att under innevarande år göra en utvärdering av reglerna i ÄB. Vid en sådan utvärdering kan de i motionerna upptagna frågorna komma att aktualiseras. Ett slutligt ställningstagande till spörsmålen om efterlevande makes arvsrätt bör därför anstå i avvaktan på resultatet av utvärderingen. Med det anförda avstyrker utskottet bifall till motionerna L403 och L418.

I motion L619 av Ewa Hedkvist Petersen m.fl. (s) framhålls att vissa försäkringsbolag regelmässigt underrättar dödsbon om de personförsäkringar som den avlidne haft hos bolaget och som berättigar till utbetalning vid dödsfallet. Andra bolag lämnar uppgifter i endast begränsad utsträckning eller underlåter helt att informera dödsbon. Motionärerna hävdar att det förekommer att dödsbon går miste om sina rättigheter enligt den avlidnes försäkringar, och de anser det vara ett rimligt krav att försäkringsbolagen alltid skall vara skyldiga att lämna underrättelse om försäkringsförhållandena. Frågan om en lagstadgad informationsplikt bör därför utredas.

Utskottet kan helt ansluta sig till motionärernas uppfattning att det skäligen kan krävas av försäkringsbolag att de rutinmässigt underrättar boet efter en försäkringstagare om de personförsäkringar som faller ut vid dödsfallet. De närmare förutsättningarna för införandet av en sådan underrättelseskyldighet bör enligt utskottets mening lämpligen prövas i samband med regeringens överväganden rörande förslagen i försäkringsrättskommitténs betänkande (SOU 1986:56) Personförsäkringslag. Vad utskottet anfört bör riksdagen med anledning av motion L619 som sin mening ge regeringen till känna.

Homosexuella sambor

I motionerna L419 av Kent Carlsson (s) och L421 av Maria Leissner (fp) hänvisas till att ett förslag till lagstiftning om en ny samlevnadsform för homosexuella par, s.k. registrerat partnerskap, framlagts för folketinget i Danmark. Förslaget syftar till att med några undantag ge homosexuella par samma rättigheter som gifta heterosexuella par. Enligt motionärerna är tiden nu mogen att också vi i Sverige överväger en sådan lagstiftning.

Utskottet erinrar om att tankarna på införandet såväl av bestämmelser som skulle ge homosexuella par rätt att ingå äktenskap som en särskild samlevnadsform vilken bygger på registrering ingående övervägdes under förarbetena till lagen om homosexuella sambor (prop. 1986/87:124, LU 28) och därvid avvisades. Från föredragande statsrådets sida framhölls att en lagstiftning som gav två personer av samma kön rätt att ingå äktenskap med varandra skulle stå i strid med den allmänna opinionen på ett centralt livsområde och därför inte var möjlig att genomföra. Beträffande spørsmålet om ett registreringssystem anfördes att ett nytt rättsinstitut som bara hänförde sig till homosexuella sammanlevande framstod som ett onödigt utpekande av en grupp människor i samhället och att man inte kunde bortse från risken att ett registreringssystem kunde befästa rådande fördomar.

Sedan det av motionärerna aktualiserade spørsmålet sålunda prövades har enligt utskottets mening inte framkommit några nya omständigheter som bör föranleda ett ändrat ställningstagande. Utskottet avstyrker därför bifall till motionerna L419 och L421.

Utskottet hemställer

1. beträffande *äktenskapsbalkens bodelningsregler*
att riksdagen avslår motionerna 1988/89:L401, 1988/89:L405 och 1988/89:L406 yrkande 2,
2. beträffande *privata pensionsförsäkringar*
att riksdagen avslår motionerna 1988/89:L404 och 1988/89:L406 yrkande 1,
3. beträffande *kartläggning av äktenskapets ekonomiska konsekvenser*
att riksdagen avslår motion 1988/89:L402,
4. beträffande *internationella äktenskap*
att riksdagen avslår motion 1988/89:L415,
5. beträffande *bröstarvingars arvsrätt*
att riksdagen avslår motionerna 1988/89:L403 och 1988/89:L418,
6. beträffande *försäkringsbolags informationsskyldighet*
att riksdagen med anledning av motion 1988/89:L619 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört om underrättelser till dödsbon,
7. beträffande *homosexuella parförhållanden*
att riksdagen avslår motionerna 1988/89:L419 och 1988/89:L421.

Stockholm den 14 mars 1989

På lagutskottets vägnar

Rolf Dahlberg

Närvarande: Rolf Dahlberg (m), Stig Gustafsson (s), Ulla Orring (fp), Martin Olsson (c), Inger Hestvik (s), Allan Ekström (m), Bengt Kronblad (s), Hans Rosengren (s), Bengt Harding Olson (fp), Stina Eliasson (c), Elisabeth Persson (vpk), Elisabet Franzén (mp), Lena Boström (s), Anita Jönsson (s), Charlotte Cederschiöld (m) och Ewa Hedkvist Petersen (s).

Reservationer

1. Kartläggning av äktenskapets ekonomiska konsekvenser (mom. 3)

Rolf Dahlberg (m), Ulla Orring (fp), Martin Olsson (c), Allan Ekström (m), Bengt Harding Olson (fp), Stina Eliasson (c) och Charlotte Cederschiöld (m) anser

dels att den del av utskottets yttrande som på s. 19 börjar med "Motioner med" och slutar med "motion L402" bort ha följande lydelse:

Motioner i den nu aktuella frågan har tidigare prövats av riksdagen. Senast

prövades spörsmålet våren 1988 (se LU1987/88:19). I linje med vad som anfördes i en reservation (m, fp och c) till utskottets då avgivna betänkande och i likhet med vad som anförts i motion L402 vill utskottet nu framhålla att det inte bör komma i fråga att i alla avseenden jämställa äktenskap med andra samlevnadsförhållanden. En strävan måste däremot vara att lagstiftningen inte är utformad så att människor av ekonomiska skäl väljer att bo samman utan äktenskap i stället för att gifta sig. Av olika skäl har emellertid denna strävan inte upprätthållits utan på vissa områden har reglerna getts en sådan innebörd att de i realiteten ekonomiskt missgynnar äktenskapet. I motionen lämnas flera exempel på regler inom bl.a. skatte- och bidragsområdet som leder till sådana negativa konsekvenser för dem som gifter sig.

Med hänsyn till det anförda delar utskottet uppfattningen att det skulle vara av värde om en närmare kartläggning skedde i fråga om de olika ekonomiska konsekvenserna av äktenskapet och andra samlevnadsformer. Sålunda skulle klarhet vinnas om i vilka avseenden de olika samlevnadsformerna skiljer sig åt. Vidare skulle underlag erhållas för bedömningen av vilka lagändringar som erfordras för att äktenskapet i fortsättningen inte skall anses vara ekonomiskt diskriminerat. Enligt utskottets mening talar således starka skäl för motionärernas önskemål, och utskottet förordar att den begärda kartläggningen genomförs. Det bör ankomma på regeringen att bestämma formerna för arbetets bedrivande samt att på grundval av kartläggningen för riksdagen framlägga förslag till erforderliga lagändringar. Vad utskottet anför bör ges regeringen till känna. Ställningstagandet innebär att utskottet tillstyrker bifall till motion L402.

dels att utskottets hemställan under moment 3 bort ha följande lydelse:

3. *beträffande kartläggning av äktenskapets ekonomiska konsekvenser*

att riksdagen med bifall till motion 1988/89:L402 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anför,

2. Bröstarvingars arvsrätt (mom. 5)

Elisabeth Persson (vpk) anser

dels att den av utskottets yttrande som på s. 22 börjar med "De redovisade" och slutar med "och L418" bort ha följande lydelse:

Som utskottet ovan uttalat är det ofta den naturliga lösningen att den efterlevande maken får arva hela kvarlåtenskapen också i fall då den avlidne har bröstarvingar som inte är makarnas gemensamma. I likhet med motionären i motion L418 anser utskottet det önskvärt att makarna och bröstarvingarna redan innan arvsfrågan blir aktuell kan komma överens om att den av makarna som överlever den andre skall få överta hela boet. Som framgår av motionen och den redovisade bestämmelsen i 17 kap. 2 § ÄB kan emellertid sådana överenskommelser inte med bindande verkan träffas i dag. Enligt utskottets mening gör sig de skäl som motiverat bestämmelsen inte gällande med någon nämnvärd styrka när det som nu är fallet är fråga om att öppna en möjlighet för bröstarvingar med rättslig handlingsförmåga att avstå från sin rätt till omedelbart arv. Bröstarvingarna avstår ju inte helt från sina

rättigheter utan väntar med att ta ut arvet tills också den efterlevande maken avlidit. Med hänsyn till att arvsavståendet är en frivillig överenskommelse kan det förutsättas att avståenden inte kommer att ske i andra fall än då de känslomässiga banden mellan den efterlevande maken och den först avlidnes arvingar är så starka att arvingarna inte behöver riskera några illojala transaktioner från den efterlevandes sida.

På anförda skäl förordar utskottet att ÄB ändras så att bröstarvinge utan hinder av bestämmelsen i 17 kap. 2 § kan avstå från sin rätt till omedelbart arv. Regeringen bör snarast för riksdagen framlägga förslag till erforderlig lagändring. Det anförda bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna. Ställningstagandet innebär att utskottet tillstyrker bifall till motion L418 och att också önskemålet i motion L403 i huvudsak blir tillgodosett.

dels att utskottets hemställan under moment 5 bort ha följande lydelse:

5. beträffande *bröstarvingars arvsrätt*

att riksdagen med bifall till motion 1988/89:L418 och med anledning av motion 1988/89:L403 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anför om ändring i ärvdabalken,

Särskilda yttranden

1. Privata pensionsförsäkringar (mom. 2)

Rolf Dahlberg (m), Ulla Orring (fp), Allan Ekström (m), Bengt Harding Olson (fp) och Charlotte Cederschiöld (m) anför:

Med hänsyn till att äktenskapsbalkens regler om privata pensionsförsäkringar nu kommer kommer att ses över inom justitiedepartementet har vi inte ansett oss böra avge någon reservation i frågan. Vårt beslut får emellertid inte tolkas som så att vi skulle anse frågan vara av mindre betydelse. Tvärtom anser vi det vara i hög grad angeläget att en omprövning av gällande regler snarast möjligt kommer till stånd för att man skall uppnå en ordning för behandlingen av pensionsförsäkringar i bodelningssammanhang som upplevs som rättvis av båda makarna och inte leder till rättsförluster för den ene. Hur frågan bör lösas vid den kommande översynen kan vi dock för närvarande inte ta ställning till. Flera alternativ är tänkbara. En möjlighet kan vara som föreslås i motion L406 att man återgår till tidigare gällande ordning och låter alla pensionsförsäkringar som är giftorättsgods ingå i bodelningen. En annan möjlighet är att man som förespråkas i motion L404 försöker dra en gräns mellan å ena sidan sådana försäkringar som är kopplade till yrkesverksamhet och därför bör hållas utanför bodelningen samt å andra sidan sådana som mera kan anses vara resultatet av makarnas gemensamma uppoffringar och därför bör ingå i bodelningen. Ett tredje tänkbart alternativ är att man öppnar en möjlighet för makarna att redan före bodelningen – kanske redan i samband med att försäkringen tecknas – träffa bindande avtal om hur försäkringen skall behandlas vid bodelningen. Sådana föravtal är för närvarande inte tillåtna enligt äktenskapsbalken.

Ett särskilt problem utgör – som påpekas i motion L404 – de pensionsförsäkringar som tecknats före äktenskapsbalkens ikraftträdande och alltså

under den tid då de liksom annat giftorättsgods var föremål för likadelning. De förutsättningar under vilka försäkringarna tecknats och premiebetalningarna fullgjorts har starkt rubbats genom att de nya bodelningsreglerna i äktenskapsbalken gjorts omedelbart tillämpliga på dem, något som av många upplevs som djupt orättfärdigt. Mycket talar för att särskilda övergångsbestämmelser hade varit lämpliga. Med hänsyn till att äktenskapsbalken hittills tillämpats under drygt ett år och till att således åtskilliga bodelningar troligen redan genomförts enligt de nya reglerna är det enligt vår uppfattning knappast möjligt att nu införa några generella övergångsbestämmelser. En sådan retroaktivt verkande övergångsreglering skulle nämligen medföra att många bodelningar skulle behöva rivas upp och göras om, något som skulle kunna ge upphov till rättsförkluster av ännu allvarigare art än de som uppstått på grund av att äktenskapsbalken blev omedelbart tillämplig på äldre pensionsförsäkringar. Vi vill emellertid från vår sida understryka vikten av att övergångsproblemet beaktas vid den kommande översynen. Skulle några ändringar av äktenskapsbalkens regler om pensionsförsäkringar inte bli aktuella, bör man i vart fall pröva om inte man kan skapa övergångsbestämmelser för de äldre pensionsförsäkringarna i de fall någon bodelning ännu inte kommit till stånd.

2. Internationella äktenskap (mom. 4)

Allan Ekström anför:

I betänkandet uttalar sig utskottet till förmån för att bedömningen av äktenskapets *rättsverkningar* bör ske med utgångspunkt i den stat, där makarna bosatte sig vid äktenskapets ingående. Utskottet hänvisar här till betänkandet (SOU 1987:18) Internationella familjerättsfrågor.

Det är ett gammalt internationellt privaträttsligt spörsmål efter vilket lands rättsordning sådana frågor av personlig art som angår "status", rättskapacitet och rättslig handlingsförmåga eller familje- och arvsrättsliga förhållanden skall prövas. Skall nationaliteten, medborgarskapet, eller domicilet, den varaktiga uppehållsorten, vara avgörande (se Hjalmar Karlgren, Internationell privat- och processrätt s. 76).

I Sverige har vi sedan länge bekänt oss till *nationalitetsprincipen* till skillnad från de anglosaxiska länderna samt från Danmark och Norge (Karlgrén s. 78). Denna princip har dock efter hand blivit försedd med flera inskränkningar.

Det finns anledning att erinra om den avgörande vikt som vi i vårt land av hävd tillerkänt medborgarskapet. En annan sak är att det nu kan vara befogat att uppmjuka denna princip ytterligare på sätt utskottet uttalat.

